

ЕТНОПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

О.С. Білявська

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

У статті розглядаються проблеми соціальної сфери життя етносів України, як одного із напрямків сучасної етнополітики. Вона є спробою порівняльного аналізу динаміки розвитку етнічних спільнот для того, що виявити особливості й тенденції соціально-економічних і соціально-культурних змін.

Ключові слова: етнополітика, титульна нація, національні меншини, українська політична нація, етносоціальний розвиток, соціальний статус етносу, національно-культурна автономія, національно-територіальна автономія, політична держава.

Багатоетнічність складу народу України стала одним з визначальних особливостей соціальних процесів, серед яких базисні, соціально-економічні за своєю гостротою з кінця 90-х років вийшли на чільне місце. Стає очевидним, що для успішного розвитку усього суспільства необхідно урахувати своєрідність розвитку кожного етносу, його освітній рівень, трудовий досвід, накопичений на протязі життя багатьох поколінь, усталені господарчі традиції. У останні роки з'явилися праці О.Антонюка, В.Євтуха, Л.Рябошапки, О.Рафальського, М.Дністрянського, у котрих висвітлюються окремі проблеми етнополітики України. В цих дослідженнях переважає аналіз історичних, демографічних та культурних аспектів етнічних процесів. Соціально-економічні та соціально-політичні питання розвитку етносів практично не досліджені.

Відмічаючи недостатність вивчення питання соціального розвитку різних етносів необхідно підкреслити глибинність та фундаментальність цих проблем. Стаття є спробою викласти результати порівняльного дослідження соціальної динаміки різних етнічних спільнот України за період після проголошення незалежності України до сьогодення. На основі статистичних даних, правових документів, відповідних публікацій різних дослідників автор статті намагався виявити тенденції етносоціальних змін, що відбуваються в найбільших етнічних спільнотах, що може стати допомогою при вирішенні етнополітичних питань у сучасних умовах. У визначенні ступеня новизни даної проблеми слід звернути увагу на те, що у період входження України до складу СРСР соціальна політика фактично ігнорувала етнічний фактор. У той же час етнонаціональна політика не враховувала соціальні аспекти у розвитку етносів. Наслідком цього була недостатність дослідження етносоціальних процесів.

Нові можливості з'явилися після прийняття «Декларації прав національностей України», Конституції України, Законів України «Про національні меншини», «Про місце самоврядування», «Про громадянство», «Про освіту», «Про інформацію» та інші. В цих документах закладена правова база безконфліктного, інтеграційного розвитку міжнаціональних відносин. Проголошений курс на формування української політичної нації, як спільності людей різних національностей на основі рівноправ'я, єдиного громадянства, спільності території, соціально-економічних та політичних інтересів має забезпечити гармонізацію взаємин титульної української нації з національними меншинами.

Успіх здійснення цього стратегічного напрямку сучасної етнополітики залежить, перш за все, від реалізації етносами своїх громадянських прав, створенні соціально-економічних, культурно-освітніх, інформаційних умов для збереження ідентичності та відповідних норм життєдіяльності. Такий підхід дає змогу простежити зміни у способі життя найбільших етнічних спільнот України в комплексі таких базових характеристик як демографічна вага, рівень індустріального розвитку та урбанізації, рівень освіти, професійна та галузева структури, тобто тих показників, які забезпечують життєспроможність етносу в сучасному світі. Розглядаючи ці процеси на основі даних державної статистики, слід зауважити певну приблизність таких оцінок.

Велике значення у дослідженні має виявлення регіональних відмінностей етнонаціонального складу населення України. Впродовж 90-х років ХХ століття спостерігалася тенденція до поглиблення територіальних диспропорцій промислового та зага-

лом економічного розвитку. Водночас області України мають різну етнопонаціональну структуру, що дає можливість вважати їх етнотериторіальними одиницями.

Аналіз етнопонаціонального складу регіонів України дозволяє розглянути етнічні проблеми індустріального розвитку та урбанізації, що супроводжуються важливими соціальними змінами етнічних спільнот: співвідношенням міського та сільського населення, специфікою трудового потенціалу, соціальною структурою етносу.

Впродовж ХХ ст. склалася етнотериторіальна організація, насамперед східних і південних регіонів України – велике російськомовне місто, в якому мешкають не тільки росіяни, а й російськомовні українці та різні національні меншини та українськомовна сільська та містечкова місцевість. Це негативно впливає на усі аспекти життєдіяльності українського етносу. З кінця ХХ - початку ХХІ ст. намітилася позитивна тенденція – зростання частки українського населення у містах, а також зменшення етнічної мозаїчності західних регіонів.

Розгляд етнічних проблем промислової модернізації дозволяє визначити соціальну структуру етносів, характеризується такими факторами: соціально-професійною ієрархією, а саме – представництвом на високостатусних професійних посадах, у тому числі – і в системі управління, а також рівнем освіти та прибутків. Все це можна розглядати як основу соціального статусу того чи іншого етносу. Слід зауважити, що співвідношення сільського та міського населення за етнічними ознаками істотно впливає на рівень їхньої освіти.

Контрасти у соціально-економічному розвитку східних та західних областей України, як значних етнотериторіальних формувань, впливають і на етнічний склад представників бізнесу, спеціалістів та управлінців. Використання матеріалів державної статистики дає можливість з'ясувати цей аспект. Етнічні росіяни займають досить високе соціальне становище, вище середнього по Україні, мають значне представництво в органах державної влади, бізнес структурах, фінансових групах. Це пов'язано з досить великим представництвом від східного регіону в центральних урядових структурах.

Важливо відмітити високий соціальний статус євреїв в Україні. Вони займають дуже високі щаблі у сфері бізнесу, банківської справи, інформаційної сфери. Соціальна конкуренція з іншими етносами може підштовхнути до етнополітичних суперечностей. В 80-90-х роках помітною стала позитивна тенденція до українсько-єврейської співпраці у демократизації суспільства, що дає можливість подолання негативних стереотипів. Досить невелике представництво українців та українськомовного населення у

бізнесово-промислової еліті є наслідком асиміляції та акультурації корінного етносу у східних індустріально розвинутих областях.

Більш гострою є проблема соціально-економічного становища кримських татар. Невирішеними є питання зайнятості, надання житла, земельних ділянок. Помітним є і диспропорції у зайнятості за галузями господарства. Більша частина з них працює у сільському господарстві, дуже незначним є представництво в галузях охорони здоров'я, освіти, бізнес-структурах, державної служби. Проблема соціальної невлаштованості кримських татар може викликати міжетнічний конфлікт. Це потребує виваженої соціальної політики з урахуванням інтересів інших етносів Автономної республіки Крим, перш за все – раніше депортованих, як подолання історичної несправедливості.

Важливо визначити етнополітичний аспект у формуванні та діяльності вищих та центральних органів державної влади. Результати президентських виборів 2004 р. та виборів до Верховної Ради 2006 р. свідчать про помітне розходження електоральних уподобань між різними етнічними спільнотами. Політична активність росіян та русифікованого населення забезпечили досить високий рівень підтримки кандидата у Президенти В.Януковича, Партії регіонів у східних та південних областях України. У передвиборчій боротьбі для того, щоб заручитися підтримкою цієї частини громадян, було висунуто декілька проросійських гасел: надання російській мові статусу другої державної, зближення у зовнішній політиці з Російською федерацією. Високий показник кількості населення Донецької, Луганської, Дніпропетровської, Харківської областей зумовлює електоральну перевагу порівняно з іншими регіонами. Політичні сили національно-демократичного спрямування знайшли підтримку у центральних та західних областях країни. Однак, помітно недовір'я національних меншин до радикального націоналізму політичних партій, які підтримали В.Ющенко та блок «Наша Україна», за винятком кримських татар.

В умовах пропорційної системи виборів у вищий представницький орган влади перспективи делегувати своїх представників у деяких національних меншин зростають.

Важливими рисами Верховної Ради України є відсутність депутатських груп і фракцій, створених за етнопонаціональною приналежністю, а також участь представників національних меншин у керівництві Верховної Ради та окремих комітетах. Для депутатського корпусу ВР п'ятого скликання характерним є збільшення їх представницт-

ва. Це свідчить про відсутність будь-якої дискримінації та сприятливі умови для реалізації їх прав, захисту інтересів, у тому числі і соціальних.

Соціальна стабільність держави залежить від збалансованого представництва етносів в органах місцевої влади. Одним із важливих питань етносоціальної політики є проблема пошуку оптимальної форми самоврядування етнічних спільнот. Конституція України не передбачає створення національно-адміністративних районів за зразком 20-30-х років ХХ ст. Можна погодитися з тим, що здійснення цієї ідеї несе у собі небезпеку щодо територіальної цілісності держави, заміну унітарного ладу на федеративний. Водночас, як вважають дослідники, деяким національним меншинам, перш за все – кримським татарам, доцільно надати національно-персональну автономію, яка буде здійснюватися в екстериторіальній формі. Таким чином, у сучасних умовах стає важливим досвід Центральної Ради 1917-1918 років щодо реалізації цієї ідеї.

Оптимальною формою захисту соціально-економічних, культурно-освітніх та політичних прав, збереження своєї ідентичності є створення національними меншинами громадських об'єднань та товариств. Така діяльність спрямовує громадсько-політичну активність в організоване русло, дозволяє вести конструктивний діалог з владою. З офіційними даними Держкомнаціміграції в Україні зареєстровано 1067 національно-культурних товариств, 33 з яких мають всеукраїнський статус, 322 – обласний, 628 – міський, 84 – районний. В етнонаціональній структурі найбільше товариств створено представниками грецької (99), єврейської (93), німецької (55), польської (54), азербайджанської (33) та вірменської етнічних груп. Так, загальнонаціональний статус мають: «Демократична спілка угорців України», Всеукраїнська спілка громадських організацій «Конгрес ромен України», Російська Рада України, асоціація Єврейських громадських організацій та общин України, Всеукраїнська асоціація кримських караїмів «Крим-карайлар», Спілка поляків України та ін. Координує їх діяльність Рада національних меншин України, Конгрес національних громад, Рада представників громадських організацій національних меншин при Президентові України. В АР Крим створено 26 національних товариств, серед них: Кримська азербайджанська громада, Єврейське товариство «Яд Єзра», Федерація греків Криму, Кримське товариство руської культури, Кримськотатарський фонд культури, Керченський комітет італійців та ін. У Закарпатті діють 46 товариств, серед них 11 угорських, які об'єднує представників усього етносу за різними напрямками, у тому числі за професійною приналежністю: «Товариство угорської інтелігенції», «Спілка угорських журналістів», «Спілка угорських бібліотекарів», «Закарпатське угорське товариство представників охорони здоров'я» та інш. [6].

Як свідчить здійснений аналіз, етнічні групи з меншою кількістю у етнонаціональній структурі суспільства проявляють більшу громадську активність, що вважається компенсацією за втрату культурних чи мовних ознак. Деякі національні меншини висувають політичні вимоги всупереч інтересам української державоутворюючої нації та інших етнічних спільнот. Така форма виразу національних інтересів потребує з боку органів влади постійного контролю з метою запобігання можливих конфліктів.

Таким чином, перспективи розвитку України як поліетнічної демократичної держави, її стабільність залежить від задоволення соціальних інтересів українського народу та інших етносів. Нерівність економічного розвитку регіонів держави впливає на рівень добробуту українців та національних меншин. Подальша поляризація в розрізі етнонаціональної структури суспільства може викликати конфлікти, а також негативне ставлення до української держави. Водночас, слід звернути увагу на підвищення соціального статусу українців як титульної нації з метою посилення консолідаційних процесів.

Головну роль у вирішенні визначених проблем має відігравати українська держава. Через свою соціальну політику вона має створити не тільки рівні, але й сприятливі умови для життєдіяльності тих етносів, які внаслідок історичного розвитку мають більш низький рівень політичного, економічного соціокультурного життя. Це можливо вирішити через створення та реалізацію спеціальних економічних, соціальних та культурних програм на загальнодержавному та регіональному рівнях. Для підготовки таких програм було б доцільно створити інформаційний банк для аналізу етносоціальних процесів у динаміці і взаємозв'язку різних форм і особливостей життя етносів, що складають народ України.

Для реалізації визначених напрямків сучасної етносоціальної політики необхідно посилити економічний потенціал центрального та західного регіонів України шляхом цільових капіталовкладень у розвиток наукомістської промисловості й аграрно-промислового комплексу. Це дасть можливість збалансувати регіональні і міжрегіональні соціально-економічні інтереси. Певні надії покладаються на реформування сучасного адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування. Не-

обхідно перенести вирішення соціальних питань на місцевий рівень, а не зосереджувати їх у центральних органах влади для створення кращих умов урахування етнонаціональної специфіки.

Гармонізація взаємин передбачає як відповідальність українців за створення необхідних умов для добробуту національних меншин, так і визначення іншими етносами статусу українців як державоформуючої нації. Тому розбудова і

поширення мережі українських соціально-культурних закладів, розширення сфер вживання української мови не повинно сприйматися як ущемлення прав інших спільнот. Це основа цілісності держави, посилення міжетнічної інтеграції. Потрібно шукати реальні механізми поєднання інтересів всіх етносів нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Рудницька Т.М.* Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін. – К.: Інститут соціології НАНУ, 1998 – 170 с.
2. *Євтух В.Б., Трощинський В.П., Галушко К.Ю., Чернова К.О.* Етнонаціональна структура українського суспільства. Довідник. – К.: Наукова Думка, 2004. – С. 326-333.
3. *Державний комітет статистики України.* Статистичний щорічник України за 2005 рік. – К.: Вид-во «Консультант», 2006. – С. 371-498.
4. *Дністрянський М.С.* Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Монографія. – Л.: Літопис, Вид. центр ЛНІ імені Івана Франка, 2006 – С. 209.
5. *Статистичний бюлетень за січень – листопад 2006 р.* – ВЦ Держкомстату України, 2006. – С. 138 – 139.
6. *Україна політична: інформаційно-бібліографічний покажчик.* Інститут досліджень діаспори. – К.: Геопринт, 2003 – С. 31- 59.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2007 р.